Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies,
Online ISSN 2278-8808, SJIF 2024 = 8.153
https://www.srjis.com/issues_data/227
Peer Reviewed & Refereed Journal, Jan-Feb 2024, Vol- 12/81

उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये मराठी पाठयघटकाद्वारे पर्यावरण विषयक जाणीवेचा शोध व उपायोजना

लांडे पुष्पा शिवराम
जि. प. प्रा. शाळा, शिळवंडी. ता. अकोले, अहमदनगर

Paper Received On: 20 JAN 2024
Peer Reviewed On: 28 FEB 2024
Published On: 01 MAR 2024

Abstract

सजीव व त्याच्या सभोवतालची परिस्थिती म्हणजे पर्यावरण होय. आज झपाटयाने होणारी औद्योगिक प्रगती त्यासाठी होणारी भरमसाठ वृक्षतोड उद्योगामुळे होणारे वायूप्रदूषण यामुळे पर्यावरणात फार मोठा असमतोल निर्माण झाला आहे. आज हजारो वनस्पती, प्राणी व पक्ष्यांच्या जाती नामशेष झाल्या आहेत. या ढासळणाऱ्या पर्यावरणीय असमतोलामुळे मानवी जीवन धोक्यात आले आहे. त्यामुळे पर्यावरण शिक्षण व संरक्षण ही काळाची गरज बनली आहे. शालेय स्तरावरील विद्यार्थ्यांना परिसर समजावून घेण्यासाठी प्रोत्साहित करणे आवश्यक आहे. पर्यावरण शिक्षणाचा शालेय अभ्यासक्रमामध्ये समावेश करून विद्यार्थ्यांना त्यांचया बालपणापासूनच निसर्गाशी जोडल्यामुळे निश्चितच पर्यावरण सकारात्मक दृष्टिकोन प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण होण्यासही चांगलाच हातभार लागणार आहे.

१. प्रस्तावना

आपल्या सभोवताली असलेला परिसर पर्यावरण हे भौतिक रासायनिक आणि जैविक घटकांचे एकत्रीकरण आहे जे एखाद्या जीव किंवा परिसंस्थेच्या लोकसंख्येवर परिणाम करतात आणि त्यांचे स्वरूप, जीवन आणि जगण्याची निर्धारण करतात. पर्यावरण हे असे आहे जे प्रत्येक प्राण्याशी संबंधित असते.ते आपल्या सभोवताली असते. असे वातावरण ज्यापासून संपूर्ण विश्व आणि सजीव जगाभोवती आहे म्हणजे आपल्या

Copyright © 2024, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

आसपास जे वातावरण यात केवळ मानवच नाही तर प्राणी, वनस्पती नैसर्गिक वनस्पती इत्यादी पूर्णपणे वातावरणावर अवलंबून आहेत. शांत आणि निरोगी आयुष्य जगण्यासाठी स्वच्छ वातावरण अतिशय महत्वाचे आहे परंतु मानवाच्या काही निष्काळजीपणामुळे आपले वातावरण दिवसेंदिवस अस्वच्छ होत आहे यासाठी प्रत्येकाने आपल्या मुल्यांविषयी जागृत असले पाहिजे. निसर्ग आणि मानव वेगळे नाहीत. तसेच निसर्ग आम्हाला स्वत: बद्दल शिक्षण देत असतो. त्यातूनच आपण म्हणजे मानवाकडून झालेल्या चुकांची जाणीव करून देणे व त्यामध्ये सुधारणांसाठी पर्यावरण शिक्षण आवश्यक आहे.

२. संशोधन समस्येचे विधान

अहमदनगर जिल्हयातील उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये मराठी विषयाच्या पाठयघटकांद्वारे पर्यावरण विषयक जाणीवेच्या सद्यस्थितीचा शोध घेऊन उपक्रमांची परिणामकारकता अभ्यासणे.

३. **संशोधनाची गरज व महत्त्व**

विद्यार्थ्यांना आशयाबरोबरच मूल्यशिक्षण व त्यातील पर्यावरण संरक्षण विषयाची जाणीव निर्माण करून मराठी विषयातून दिलेले ज्ञान पुढील पिढी घडविण्यासाठी उपयुक्त ठरावे. त्याचप्रमाणे प्रभुत्व अध्ययन संकल्पनेबरोबरच काळाची गरज म्हणून सर्तक नागरिक बनविण्यात मराठी विषयाचा हातभार लागण्याची गरज आहे. आशयाबरोबर पर्यावरणाचे शिक्षण व महत्त्व पटवून देणे, व्यक्तिमत्व विकासास मदत करण्यासाठी संशोधन महत्त्वाचे आहे. तसेच पाठयपुस्तकाव्यतिरिक्त अवांतर कृतीमध्ये सहभाग घेऊन पर्यावरणाविषयी जाणीव निर्माण करून शाळेतील विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरणविषयी जागरूकता निर्माण करण्यासाठी हे संशोधन महत्त्वाचे आहे.

४. संशोधन उद्दिष्टे

१. उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरणविषयक जाणीव जागृतीच्या सद्यस्थितीचा शोध घेणे.

२. उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये मराठी विषयातील पाठयघटकांद्वारे पर्यावरण विषयक जाणीव जागृती वाढविण्यासाठी उपक्रम राबविणे.

Copyright © 2024, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

३. उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरण विषयक जाणीव जागृती वाढविण्यासाठी राबविलेल्या उपक्रमांची परिणामकारकता तपासणे.

५. संशोधनातील कार्यात्मक व्याख्या

उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थी—

इयत्ता ६ वी ते ८ वी या वर्गांमध्ये शिक्षण घेत असलेले विद्यार्थी म्हणजे उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थी होत.

मराठी विषय—

प्राथमिक स्तरावरील प्रथम भाषा म्हणून अनिवार्य असलेला विषय म्हणजे मराठी विषय होय.

पर्यावरण —

आपण ज्या परिस्थीत राहतो, वावरतो किंवा काम करतो ती परिस्थती म्हणजे आपले पर्यावरण होय.

६. संशोधन प्रश्न

१ उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरण विषयक कोणकोणत्या घटकांसंदर्भात जाणीव दिसून येते.

७. परिकल्पना

संशोधन परिकल्पना

उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांना मराठी पाठयघटकाद्वारे पर्यावरण विषयक जाणीव करून देण्यासाठी तयार केलेल्या कार्यक्रमाच्या पुर्व चाचणी व उत्तर चाचणी यांच्या मध्यमाच्या गुणांकात सार्थ फरक दिसून येतो.

शून्य परिकल्पना

उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांना मराठी पाठयघटकाद्वारे पर्यावरण विषयक जाणीव करून देण्यासाठी तयार केलेल्या कार्यक्रमाच्या पुर्व चाचणी व उत्तर चाचणी यांच्या मध्यमाच्या गुणांकात सार्थ फरक दिसून येत नाही.

८. संशोधनाची गृहितके

१. विद्यार्थ्यांसाठी क्षेत्रभेटीचे आयोजन केले तर पर्यावरणाविषयी जागृती करता येते.

Copyright © 2024, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

२. विद्यार्थ्यांना पर्यावरण विषयी आवड निर्माण करण्यासाठी विविध उपक्रमांचा वापर करता येतो.

३. विद्यार्थ्यांना पारंपारिक पद्धती बरोबर आधुनिक पध्दतीने अध्यापन केले तर विद्यार्थ्यांना पर्यावरणाविषयी आवड निर्माण करता येते.

९. संशोधनाची व्याप्ती, मर्यादा व परिमर्यादा

व्याप्ती

सदर संशोधन जिल्हा परिषद शाळा, शिळवंडी. ता. अकोले येथील इयत्ता ७ वीतील विद्यार्थ्यांना असणाऱ्या पर्यावरण विषय जाणीव जागृती साठी व्याप्त आहे.

सातवीच्या वर्गातील विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरणाविषयी जाणिव जागृती निर्माण करून पर्यावरणाविषयी आवड निर्माण करण्यासाठी हे संशोधन व्याप्त आहे.

मर्यादा

१. सदर संशोधन इयत्ता सातवीच्या विद्यार्थ्यांपुरतेच मर्यादित आहे.

२. संशोधनाचे निष्कर्ष हे प्रतिसादकांनी दिलेल्या प्रतिसादावर अवलंबून असतील.

३. बाहय चलांचा होणारा परिणामांचा संशोधनाच्या निष्कर्षावर परिणाम होणार नाही.

परिमर्यादा

१ इयत्ता सातवीत शिक्षण घेत असलेल्या १५ विद्यार्थ्यांपुरतेच हे संशोधन मर्यादित आहे.

२ सदर संशोधन हे जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा, शिळवंडी. ता. अकोले या शाळेतील इयत्ता सातवीत शिक्षण घेत असलेल्या विद्यार्थ्यांपुरतेच परिमर्यादीत आहे.

३ पर्यावरणविषय जाणीव नसल्याच्या कारणांचा शोध घेण्यासाठी मराठी विषयातील पाठयघटकांपुरतेच मर्यादीत आहे.

४ पर्यावरणाविषयी जाणिव इयत्ता सातवीच्या विद्यार्थ्यांना करून देण्यासाठी हे संशोधन मर्यादीत राहील.

१०.पूर्व संशोधनांचा आढावा

१. **अनिल कुमार, (मार्च २०१८), "पर्यावरण जागरूकता वाढविण्यात माध्यमांची भूमिका".** सदर संशोधनाची उदिदष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत.

१.पर्यावरणाविषयी जागृकता करणे. २. विविध माध्यमांच्या मदतीने विद्यार्थ्यांमध्य पर्यावरणाविषयी जागृकता निर्माण करणे. सदर संशोधनाचे निष्कर्ष पुढीलप्रमाणे

Copyright © 2024, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

आहेत. वृत्तपत्राद्वारे व मास मीडियाच्या मदतीने समाजातील सर्व स्तरापर्यत पर्यावरणाविषयीचे महत्व पोहचवता येईल. तसेच इंटरनेच्या मदतीने विद्यार्थी पर्यावरणाचा ऱ्हास होणाऱ्या कारणांचा शोध घेताना दिसून येते

२. **मनिषा रमेश पवार, (२००२), "विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरणविषयक जाणीव जागृती व पर्यावरणाचा समन्वयासाठी उपक्रमांची निर्मिती व परिणामकारकता"** सदर संशोधनाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत. पर्यावरण जोपासणा व संरक्षण करणे व पर्यावरण ऱ्हास रोखण्यासाठी कृती विकसित करणे. तसेच संशोधनाचे निष्कर्ष पुढीलप्रमाणे आहेत. विज्ञान पाठयपुस्तकातून विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरण जाणीव जागृती चांगली होती. पर्यावरण विषय स्वतंत्र अभ्यासक्रमाची जरूरी नाही. पाठ्यपुस्तकातील पर्यावरण व स्थानिक पर्यावरण यांचा समन्वय साधता येतो.

शिफारसी प्रस्तुत कार्यक्रम मोठया प्रमाणावर शक्य झाले तर सगळीकडे राबवावेत. प्रस्तुत कार्यक्रम माध्यमिक व उच्च माध्यमिक स्तरावर राबवून त्यांची परिणामकारकता अभ्यासावी.

११.संशोधन पध्दती

टक्र	उदिदष्टये	संशोधन पध्दती	नमुना	माहिती संकलनाचे साधन	माहिती विश्लेषणाचे साधन
१.	उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरणविषयक जाणीव जागृतीच्या सद्यस्थितीचा शोध घेणे.	सर्वेक्षण पध्दती	उच्च प्राथमिक सतरावरील १०० विद्यार्थी	प्रश्नावली	मध्यमान व शेकडेवारी
२	उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये मराठी विषयातील पाठयघटकांद्वारे पर्यावरण विषयक जाणीव जागृती वाढविण्यासाठी उपक्रम राबविणे.	साधन निर्मिती पध्दत	५ तज्ज्ञ मार्गदर्शक	—	—
३	उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरण विषयक जाणीव जागृती वाढविण्यासाठी राबविलेल्या उपक्रमांची परिणामकारकता तपासणे.	प्रायोगिक पध्दत	१५	प्रश्नावली	मध्यमान व प्रमाण विचलन

Copyright © 2024, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

पूर्व व उत्तर चाचणी याची तुलना करणारा आलेख

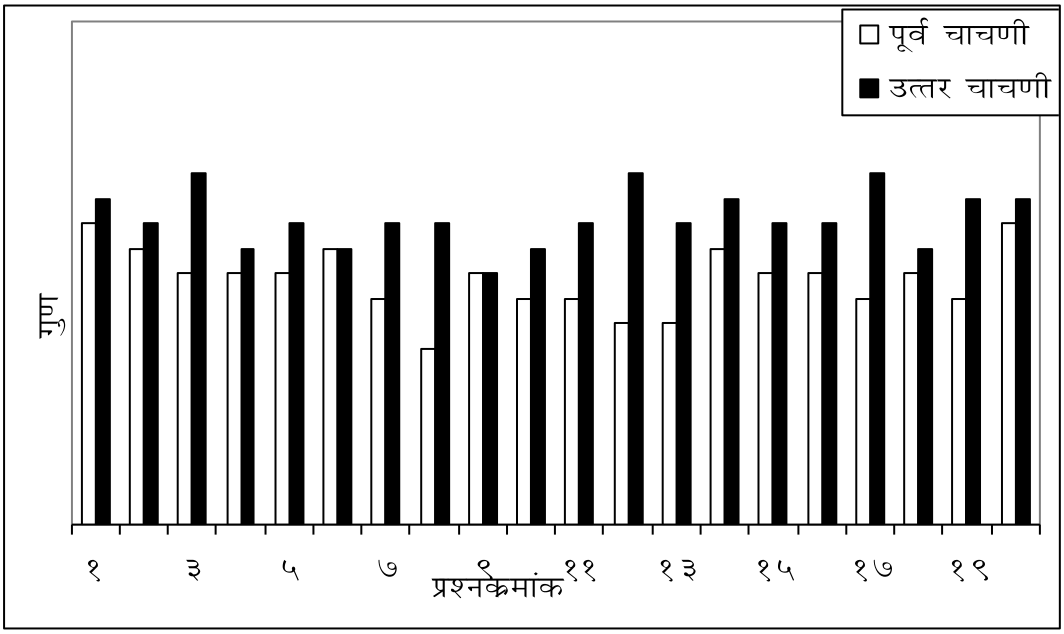

वरील आलेखवरून पूर्व व उत्तर चाचणी यांचा एकत्रित गुणांचा तुलनात्मक अभ्यास केला तर असे लक्षात येते की संशोधिकेने पर्यावरणाच्या जाणीव जागृतीसाठी राबविलेल्या विविध उपक्रमांमुळे पूर्व चाचणी व उत्तर चाचणी यांच्या गुणांमध्य फरक आलेला दिसून येतो. पूर्व चाचणीच्या गुणांपेक्षा उत्तर चाचणीच्या गुणांमध्ये वाढ झालेली दिसून आली आहे. यावरून उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी राबविलेल्या पर्यावरणाच्या जाणीव जागृतीसाठीचे उपक्रम उपयुक्त असल्याचे स्पष्ट होते.

१२.संशोधनाचे प्रमुख निष्कर्ष

१ उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांना मराठीतील विविध पाठयघटकाद्वारे पर्यावरण विषयक माहिती दिली असता पर्यावरणाचे ज्ञान करून देता येते.

२ आशयाबरोबर पर्यावरणाचे ज्ञान दिल्यास पर्यावरण संरक्षणाविषयी जागृती निर्माण होते.

३ मराठी विषयांच्या आशयाबरोबरच अवांतर ज्ञानाची माहिती दिल्यास सामान्य ज्ञानात वाढ होते.

Copyright © 2024, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

४ मराठी विषयाच्या विविध पाठयघटकाद्वारे पर्यावरणाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन तयार होतो.

५ पर्यावरणाविषयी आवड निर्माण करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना विविध मुल्यांची रूजवणूक शालेय पाठयक्रमातून करता येते.

६ पर्यावरणाविषयी आपलेपणाची जाणीव प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये करता येते.

७ विविध पाठयघटकाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना तंत्रज्ञानाच्या मदतीने अध्ययन अध्यापन केले असता पर्यावरणाची जाणीव करून देण्यास मदत होत असते.

१३. **शिफारसी**

१. उच्च प्राथमिक स्तरावरील मराठी पाठयपुस्तकातील आशयातून पर्यावरण संरक्षण विषयक मूल्ये दिल्यास इयत्ता ९ वी साठी नव्याने पर्यावरण हा विषय देण्याची व वेगळा शिक्षक नेमण्याची आवश्यकता राहणार नाही.

२. उच्च प्राथमिक स्तरावर विद्यार्थ्यांसाठी आशयाबरोबर अवांतर माहिती म्हणून क्षेत्रभेटीचे आयोजन करावे.

३. पाठयपुस्तक व त्याचे अध्यापन करण्यासाठी आयोजित केलेली प्रशिक्षणे व हस्तपुस्तिकांचा चिकित्सकपणे अभ्यास करणे गरजेचे आहे.

संदर्भ:

*Best, J. and Kahn, J. (2006).**Research in education (10th edition),** prentice hall of India private limited: New Delhi.*

*भिंताडे वी.रा.(२००८), **शैक्षणिक संशोधन पध्दती**, फडके प्रकाशन, पुणे.*

*मराठे एम. जी. (२००५), **प्राथमिक शिक्षकांसाठीची हस्तपुस्तीका**, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन प्रशिक्षण परिषद, पुणे.*

*मुळे रा. श. व उमाठे वी. तु. (१९९८), **शैक्षणिक संशोधनाची मुलतत्त्वे**, विद्या प्रकाशन, औरंगाबाद.*

*यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, **शैक्षणिक संशोधन**, नाशिक.*

*शिरगावे व चौत्रे (२०११), **नेट –सेट शिक्षणशास्त्र**, निराली प्रकाशन,पुणे.*

स्वाती गाडगीळ, 'कृतीसंशोधन व नवोपक्रम' सुविचार प्रकाशन.

हेमलता पारसनीस, 'शैक्षणिक कृतीसंशोधन' नूतन प्रकाशन.

Copyright © 2024, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies